

Morfologia-kurssin luentomateriaaleja

Juho Härme

13. syyskuuta 2016

Sisältö

1	Luento 4: sija kieliopillisena kategoriana	2
1.1	Venäjän sijat	2
1.2	Mitkä ihmeen deklinaatiot?	3
1.3	Venäjän substantiivien jaottelu deklinaatioihin	4
1.3.1	Ensimmäinen deklinaatio	4
1.3.2	Toinen deklinaatio	5
1.3.3	Kolmas deklinaatio	6
1.3.4	Neljäs deklinaatio	6
1.3.5	Viides deklinaatio	7
1.3.6	Monikon deklinaatiot	7
1.3.7	Vaihtoehtoisia jaotteluita	7

1 Luento 4: sija kieliopillisena kategoriana

- [Takaisin sivun ylälaitaan](#)
- [Lataa PDF](#)
- [Tutki luentokalvoja](#)
- [Tutki tuntitehtäviä](#)

Linkkejä online-harjoituksiin:

- [Monikon nominatiivi](#)
- [Genetiivi](#)
- [Prepositionaali](#)
- [Datiivi](#)

Sija (падеж) on venäjässä keskeisin nominien taivutuskategoria (Nikunlassi 2002: 138). Sijojen ilmaisuvoima on suuri – eri sijojen käyttötarkoituksiin pureudutaan tarkemmin luennoilla 7–9. Tällä luennolla tarkastellaan, mitä sijoja venäjän sijajärjestelmään kuuluu ja miten substantiiveista eri sijat muodostetaan, toisin sanoen perehdytään substantiivien taivutussarjoihin eli deklinaatioihin (типы склонения существительных).

1.1 Venäjän sijat

Venäjän tavallisimmin käytetyt sijat on lueteltu seuraavassa taulukossa:

nimitys (suom.)	nimitys (ven.)	esimerkki substantiivista
nominatiivi	именительный падеж	курс
genetiivi	родительный падеж	курса
datiivi	дательный падеж	курсу
akkusatiivi	винительный падеж	курса
instrumentaali	творительный падеж	курсом
prepositionaali	предложный падеж	курсе

Näiden yleensä mainittujen sijojen lisäksi venäjän sijajärjestelmästä voidaan erottaa myös eräitä harvinaisempia sijoja. Näistä sijoista (tarkemmin ks. esim. Nikunlassi 2002: 138-139) on huomattava, että ne kaikki ovat käytössä vain yksikössä. Harvinaisempien sijojen mainitsemisella tässä yhteydessä on se funktio, että on hyvä tiedostaa näiden muotojen olevan selitettävissä todellisuudessa muutenkin kuin vain “poikkeukselliseksi genetiiviksi”, “poikkeukselliseksi prepositionaaliksi” tms. Oiva lähde pohdittaessa näiden sijojen nimittämistä *sijoiksi* on [tämä Lundin yliopiston opinnäyte](#) (Trakymaite 2004).

Partitiivinen genetiivi

Partitiivisen genetiivin (родительный партитивный) muoto on ainoastaan pienellä joukolla substantiiveja. Esimerkkeinä partitiivisen genetiivin muodoista voidaan mainita vaikka sananmuodot *чаю*, *народу* ja *снегу*. Partitiivisen genetiivin käyttö liittyy tilanteisiin, joissa ilmaistaan epämääräistä määrää: *налить чаю*, *стакан сахара*. Nämä voidaan

kuitenkin nykykielessä yleensä korvata akkusatiivilla tai genetiivillä.

Lokatiivi

Lokatiivi (местный падеж) esiintyy myös rajoitetulla joukolla substantiiveja. Sitä käytetään в- ja на-prepositioiden yhteydessä ilmaisemaan paikkaa (*на берегу*). Eron prepositionaaliin huomaa verratessaan sanaa о-preposition yhteydessä esiintyvään muotoon: *о береге*. Huomaa myös кровь-sanan yhteydessä lokatiivimuoto *в кровИ* ja prepositionaali muoto *о крОви*. Tähän ryhmään voidaan lukea myös tyyliltään puhekieliset muodot *в отпускУ*, *в чаЮ*, joiden kohdalla myös tavallinen e-päätteinen prepositionaalimuoto on mahdollinen (vrt. Шелякин 2006: 47).

Adnumeratiivi

Adnumeratiivi (аднумератив) koskee käytännössä kolmea substantiivia: шаг, ряд ja час. Näiden genetiivimuodot ovat шага, ряда ja часа, mutta lukusanojen 2-4 yhteydessä niistä käytetään muotoja шага́, ряда́, часа́.

Vokatiivi

Vokatiivin (звательный падеж) muotoja on ennen käytetty säännönmukaisesti puhuteltun yhteydessä. Tästä jäänteinä ovat edelleen eräät huudahdukset, kuten *зосноду!*.

Myös nykyvenäjässä voidaan kuitenkin nähdä olevan vokatiivi puhekielessä. Nämä muodot lankeavat yhteen monikon genetiivimuodon kanssa, esimerkiksi: *Мам! / Пан! / Саш!* (Супрун 2001: 93).

1.2 Mitkä ihmeen deklinaatiot?

Deklinaatiolla (тип склонения) tarkoitetaan substantiivin taivutusmuotojen sarjaa. Kielen sanoja tutkittaessa tuskin koskaan on niin, että kaikki sanat taipuisivat juuri samalla tavalla: kaikkien sanojen genetiivi (jos kielessä genetiiviä on) muodostettaisiin tietyllä morfilla, kaikkien sanojen akkusatiivi olisi samoin juuri sama morfi ja niin edelleen. Luonnollisesti asia ei ole niinkään, että esimerkiksi sijojen muodostaminen olisi täysin sattumanvarainen prosessi, jossa jokaisen sanan kohdalla sija muodostettaisiin aina eri tavalla. Todellisuudessa eri lekseemien sananmuotoja tarkastelemalla havaitaan aina, että tietyt sanat taipuvat samalla tavalla – muodostavat ryhmiä sen perusteella, minkälaisin morfein eri sijamuodot toteutuvat.

On kuitenkin tulkintakysymys, mikä lasketaan ryhmäksi. Kuten tällä kurssilla olemme jo aiemmin huomanneet, ryhmien tai sääntöjen muodostaminen on tasapainoilua parhaan kuvaustavan löytämiseksi: toisaalta olisi hyvä, että ryhmiä olisi mahdollisimman vähän (yleistykset olisivat mahdollisimman suuria) toisaalta ryhmään kuulumisen ei saa olla liian väljää, niin että jouduttaisiin listaamaan lukemattomia poikkeuksia.

Venäjän substantiiveja voidaan niiden yksikön sijamuotojen perusteella ryhmitellä monellakin tavalla, ja mikä tapa valitaankin, jäännöksenä syntyy aina koko joukko sanoja, jotka eivät oikein sovi mihinkään ryhmään ja joita on pidettävä *lekseemikohtaisina poikkeuksina*.

1.3 Venäjän substantiivien jaottelu deklinaatioihin

Koulukieliopissa deklinaatiot typistetään usein kolmeen ja todetaan, että kullakin suvulla on oma deklinaationsa (ks. esim. Wade 2010: 73). Ei kuitenkaan ole mitään erityistä syytä olettaa, että suvun ja deklinaation välillä olisi ehdottomasti syy-seuraussuhde, jossa suku määrää taivutustyyppin. Tämän vuoksi seuraavassa esitettävät viisi deklinaatiotyyppiä (ks. Nikunlassi 2002: 140–) eivät lankea aivan tarkalleen yksiin sukujen kanssa. Erityisesti kannattaa kiinnittää huomiota siihen, että esimerkiksi toiseen deklinaatioon kuuluu myös maskuliineja kuten *мужчина*.

Jos suku ei määrää substantiivin taivutustyyppiä, niin mikä sitten? Jos kyseessä on johdettu sanavartalo (toisin sanoen, jos sanan vartaloon kuuluu juurimorfin lisäksi suffikseja), deklinaatiotyyppi määräytyy viimeisen suffiksin mukaan. Esimerkiksi abstrakteja substantiiveja muodostava *омь*-suffiksi tuottaa kolmannen deklinaation mukaisen taivutussarjan. Jos taas sanavartalo koostuu pelkästä juurimorfista, määräytyy deklinaatio juurimorfin mukaan.

1.3.1 Ensimmäinen deklinaatio

Ensimmäiseen deklinaatioon kuuluvat käytännössä **kaikki maskuliinit**. Ne on mielekästä ryhmitellä yhteen, koska sijat ilmaistaan niissä koko lailla samoilla morfeilla.

- **Nominatiivin** päätteenä on nollamorf (∅)
- **Genetiivin** päätteenä on /a/. Huomaa, että jos edeltävä konsonantti on liudentunut, merkitään morfia kirjoituksessa я-kirjaimella. Itse morfi on silti sama vokaali.
- **Akkusatiivin** päätte on lankeaa yhteen joko nominatiivin tai genetiivin kanssa elollisuudesta riippuen
- **Datiivin** päätteessä on morfi /y/. Jälleen kerran, jos edeltävä konsonantti on liudentunut, merkitään morfia kirjoituksessa ю-kirjaimella.
- **Instrumentaal**in päätteessä on morfi /ом/
- **Prepositio**aalin päätteessä on morfi /e/ tai /и/

Seuraava taulukko kuvaa ensimmäisen deklinaation kootusti esimerkkien kautta:

Sija	Päättemorf	esim.1	esim.2
Nom.	∅	стол	учитель
Gen.	/a/	стола	учителя
Dat.	/y/	столу	учителю
Akk.	/∅/ ~ /a/	стол	учителя
Instr.	/ом/	столом	учителем
Prep.	/e/ ~ /и/	столе	учителе

Miten niin /ем/ ei ole oma päätteensä? Aika todennäköisesti jokin edellisessä taulukossa ja sitä edeltävässä listassa särähti korvaasi. Näissähän väitetään, että saneissa *учИтелем*, *врачОм*, *фонарьЕм* ja *доМом* olisi sama instrumentaalia ilmaiseva taivu-

tuspääte. Kyse on fonologisista seikoista, ja tässä kohden vaadittaneen pidempää selitystä kuin pelkkä alaviite.

Verrataan sanoja *ножОм* ja *мУжем*. Nikunlassi (2002: 139) huomauttaa, että syy eriäville kirjoitusasuille on oikeinkirjoitussäännössä: konsonanttien ш, ж, ч, ц, щ jälkeen painoton pääte kirjoitetaan *-ем*, painollinen *-ом*. Samoin pääte kirjoitetaan *-ем* tai *-ём* liudentuneiden konsonanttien jäljessä ja */j/-*foneemin jäljessä. Tämä ei poista kuitenkaan sitä, että fonetiikan (ja morfologian) näkökulmasta kyseessä on yhdestä ja samasta päätteestä, morfista */ом/*. Painollisen tavun jälkeisessä asemassa sijaitessaan [o]-foneemi ääntyy joka tapauksessa redusoituneena toisen asteen reduktion (ks. Nikunlassi 2002: 87) mukaisesti, niin että foneettisesti katsoen */ом/-*päätteen vokaali sanoissa *мУжем* ja *дОмом* on sama – pieni ero on ainostaan siinä, että liudentuneen konsonantin jälkeinen [o]-vokaalin variantti (sanassa *мУжем*) eroaa hieman liudentumattoman konsonantin jälkeisestä (sanassa *дОмом*).

Kirjoitussääntöjen ei siis pidä antaa hämärtää sitä tosiasiaa, että ortografisesti merkijoinoilla *ом* ja *ем* ilmaistavat päätteet ovat itse asiassa sama pääte, joiden sisältämä vokaalifoneemi [o] on sama. Tällä vokaalifoneemilla on tosin päätteen osana toimiessaan kolme eri allofonia: painollinen versio, liudentumattoman konsonantin jälkeinen versio ja liudentuneen konsonantin jälkeinen versio.

Fonetiikan kurssilta muistat ehkä, että [o]-foneemilla on myös niin kutsuttu *ensimmäisen asteen reduktion* mukainen allofoni, joka esiintyy juuri painollista tavua edeltävässä tavussa – esimerkiksi sanoissa *Россия, говорить* (ensimmäinen näistä o-foneemeista edustaan toisen asteen reduktiota, jälkimmäinen ensimmäisen asteen reduktiota).

1.3.2 Toinen deklinaatio

Toiseen deklinaatioon kuuluvat *-a/-*-morfiin päättyvät sanat. Niiden sijapäätteistä voidaan todeta:

- Nominatiivi ilmaistaan morfilla */a/* (vrt. myös kirjoitusasu)
- Genetiivi ilmaistaan morfilla */и/*. Etu- ja taka-i ovat saman [и]-foneemin eri variantteja (allofoneja) (ks. Nikunlassi 2002: 85, 94), joten äänneympäristöstä riippuen¹ morfi voi edustua joko etisenä tai takaisena.
- Akkusatiivi ilmaistaan morfilla */y/*
- Datiivissa on kaksi vaihtoehtoa: */e/* tai */и/*
- Instrumentaali ilmaistaan morfilla */ой/* (tähän morfiin luetaan myös kirjoitusasultaan eroavat *ёй* ja */еў/*). Runokielessä on lisäksi olemassa pääte */ою/*.
- Prepositionaali ilmaistaan morfilla */e/* tai */и/*

Sija	Päätemorfi	esim.1	esim.2	esim.3
Nom.	<i>/a/</i>	книга	серия	тыква

¹Sanan alussa ja liudentuneen konsonantin jäljessä foneemi [и] edustuu etu-i:nä, liudentumattoman konsonantin jälkeen taka-i:nä. Lisäksi kun prepositio ja sitä seuraava sana ääntyvät yhtenä sanana, käyttöön tulee taka-i (с Ипой). (Nikunlassi 2002: 77, 94).

Sija	Päätemorfi	esim.1	esim.2	esim.3
Gen.	/и/	книги	серии	тыквы
Dat.	/е/ ~ /и/	книге	серии	тыкве
Akk.	/у/	книгу	серию	тыкву
Instr.	/ой/	книгой	серией	тыквой
Prep.	/е/ ~ /и/	книге	серии	тыкве

1.3.3 Kolmas deklinaatio

Kolmanteen deklinaatioon kuuluvat liudentuneeseen konsonanttiin päättyvät feminiinit. Niiden päätteet jakautuvat seuraavasti

- Nominatiivissa ja akkusatiivissa on nollamorfi /ø/
- Genetiivissä, datiivissa ja prepositionaalissa /и/
- instrumentaalissa /ju/

Sija	Päätemorfi	esim.1	esim.2
Nom.	/ø/	тетрадь	ночь
Gen.	/и/	тетради	ночи
Dat.	/и/	тетради	ночи
Akk.	/ø/	тетрадь	ночь
Instr.	/ju/	тетрадью	ночью
Prep.	/и/	тетради	ночи

1.3.4 Neljäs deklinaatio

Neljäs deklinaatio on hyvin samanlainen kuin ensimmäinen: ainoana erona on nominatiivi, jota neljännessä deklinaatiossa ei ilmaista nollapäätteellä vaan päätteillä /o/ (johon tässä luen myös kirjoitusasultaan eriävän *e*-päätteen). Tämä deklinaatio voitaisiin hyvin esittää myös osana ensimmäistä.

Sija	Päätemorfi	esim.1	esim.2	esim.3
Nom.	/o/	место	поле	пение
Gen.	/a/	места	поля	пения
Dat.	/у/	месту	полю	пению
Akk.	/ø/	место	поле	пение
Instr.	/ом/	местом	полем	пением
Prep.	/е/ ~ /и/	месте	поле	пении

1.3.5 Viides deklinaatio

Viidennen deklinaation muodostavat yksinään мя-äänneyhdistelmään päättyvät substantiivit. Ne ovat kaikki neutreja.

Sija	Päätemorfi	esim
Nom.	/а/	время
Gen.	/и/	времени
Dat.	/и/	времени
Akk.	/ø/	время
Instr.	/ом/	временем
Prep.	/е/ ~ /и/	времени

1.3.6 Monikon deklinaatiot

Esittelen seuraavassa Nikunlassin (Nikunlassi 2002: 142) ehdotuksen monikon deklinaatioiksi. Monikkumuotojen muodostuksessa helppoa on, että datii- ja instrumentaali- ja prepositionaalimuodot ovat käytännössä aina samat: muodostetaan päätteillä /ам/, /ами/, ja /ах/. Taivutuksen erot tulevat esille kaikkein yleisimmissä sijoissa eli nominatiivissa ja genetiivissä. Usein (esim. Шелякин 2006: 44) monikolle esitetäänkin ainoastaan yksi deklinaatio.

1.3.7 Vaihtoehtoisia jaotteluita

Kuten kurssilla on painotettu, substantiivit voidaan jakaa deklinaatioihin useammalla eri tavalla ja kukin jaottelu on aina kyseisen tutkijan/jaottelun tekijän teoreettinen kannanotto. Tässä esitetty jaottelu eroaa klassisesta deklinaatiojärjestelmästä, joka menee karkeasti ottaen seuraavasti (tarkemmin ks. Шелякин 2006: 44–50):

deklinaation nimi	mitkä substantiivit	esimerkki
I deklinaatio	yksikön nominatiivi päättyy /а/-morfeemiin (suurin osa feminiinejä)	машина, баня
II deklinaatio	yksikön nominatiivi nollapäätte ja suku maskuliini sekä /о/-päätteiset neutrit	стол, учитель, море, тело, музей
III deklinaatio	yksikön nominatiivi liudentuneen konsonantin jälkeinen nollapäätte ja suku feminiini	ночь, молодёжь

Ensimmäinen monikon deklinaatio Monikon nominatiivin ja genetiivin kannalta ensimmäinen ja kolmas deklinaatio voidaan hyvin yhdistää. Tällöin säännöksi tulee, että

nominatiivin päätte on /и/ (muista, että kyseinen morfeemi kattaa sekä etu- että taka-i:n) ja genetiivin joko /ей/ tai /ов/. Genetiivin päätteen osalta voidaan todeta, että:

- Jos sanan vartalo päättyy parilliseen liudentuneeseen konsonanttiin tai konsonantteihin ж, ч, ш, щ, monikon genetiivin päätte on /ей/
- Muussa tapauksessa monikon genetiivin päätte on /ов/

Sija	Päätemorfi	esim. 1	esim.2	esim. 3	esim. 4
Nom.	/и/	экраны	выключатели	врач	ночи
Gen.	/ей/ ~ /ов/	экранов	выключателей	врачей	ночей
Akk.	/и/	экраны	выключатели	врачей	ночи
Dat.	/ам/	экранам	выключателям	врачам	ночам
Instr.	/ами/	экранами	выключателями	врачами	ночами
Prep.	/ах/	экранах	выключателях	врачах	ночах

Toinen monikon deklinaatio Toinen monikon deklinaatio voidaan muodostaa suoraan toisen yksikön deklinaation pohjalta, niin että monikon nominatiivin päätte on /и/ ja monikon genetiivin päätte /ø/

Sija	Päätemorfi	esim. 1
Nom.	/и/	книги
Gen.	/ø/	книг
Akk.	/и/	книги
Dat.	/ам/	книгам
Instr.	/ами/	книгами
Prep.	/ах/	книгах

Kolmas monikon deklinaatio Kolmas monikon deklinaatio saadaan, kun yhdistetään yksikön neljäs ja viides deklinaatio. Tällöin voidaan todeta, että monikon nominatiivin päätte on /а/ ja genetiivin /ø/.

Sija	Päätemorfi	esim. 1	esim.2
Nom.	/и/	времена	гнезда
Gen.	/ø/	времен	гнезд
Akk.	/и/	времена	гнезда
Dat.	/ам/	временам	гнездам
Instr.	/ами/	временами	гнездами
Prep.	/ах/	временах	гнездах

Nikunlassi, Ahti. 2002. *Johdatus Venäjän Kieleen Ja Sen Tutkimukseen*. Helsinki: Finn

Lectura.

Trakymaite, Ringaile. 2004. “Падежная Система Современного Русского Языка.”

Lund university. <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/3810042>.

Wade, Terence. 2010. *A Comprehensive Russian Grammar*. Vol. 8. John Wiley & Sons.

Супрун, ВИ. 2001. “Антропони́мы В Вокативном Употреблении.” *Известия Уральского Государственного Университета*. 2001. 20. <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/23753/1/iurg-2001-20-17.pdf>.

Шелякин, М.А. 2006. *Справочник По Русской Грамматике*. drofa.